

– С.63-87; Смирнов С.В. Первые русские слависты и Чехия // Ученые записки Тартуского государственного университета. – Тарту, 1973. – Т.310. – Вып.22. – С.147-176; Никулина М.В. Первые научные путешествия в славянские земли и их роль в истории русского славяноведения (первая четверть XIX в.) // Из истории славяноведения в России. Труды по русской и славянской филологии. – Тарту, 1981. – С.75-94; вона ж. Й.Добровский и русские ученые (из истории русского славяноведения первой трети XIX в.) // Историографические исследования по славяноведению и балканистики. – М., 1984. – С.43-63; Лаптева Л.П. Профессор университета Св.Владимира Н.Д.Иванишев (1811-1874) и его деятельность в Киевской археографической комиссии // Український археографічний щорічник. – К., 1992. – Вип. 1. – С.47-58 та ін.; 2. Кеппен П.И. Письмо Й.Добровскому из Вены 19/30 янв. 1823 // Ягич И.В. Новые письма Добровского, Копитара и других юго-западных славян. – СПб, 1897. – С.132-133; Никулина М.В. Й.Добровский и русские ученые. – С.44; 3. Ягич И.В. Письма Добровского и Копитара в повременном порядке. – СПб, 1885. – С.159; 4. Путевые записки Петра Кеппена 1821 и 1822 год // Санкт-Петербургский филиал Архива Российской Академии наук. – Ф.30. – Оп.1. – Д.139. – Л.49-50; 5.Ягич И.В. Письма Добровского и Копитара. – С.675, 676; Його ж. Новые письма Добровского, Копитара и других. – С.146-150, 154-157, 164, 166 та ін.; 6. Письма к Вячеславу Ганке из славянских земель / Изд. В.Францев. – Варшава, 1905. – С.392; 7. Биографический словарь профессоров и преподавателей имп. Университета Св.Владимира (1834-1889) / Сост.под ред. В.С.Иконникова. – К., 1884. – С.214; 8. Францев В.А. Очерки по истории чешского возрождения. – Варшава, 1902. – С.247; 9. Иванишев Н.Д. Древнее право чехов // Сочинения Н.Д.Иванишева / Под ред. А.В.Романовича-Славитинского и К.А.Царевского. – К., 1876. – С.109-148; 10. Биографический словарь профессоров и преподавателей. – С.210-214; 11. Иванишев Н. О плате за убийство в древнем русском и других славянских законодательствах в сравнении с германскою верою // Сочинения Н.Д.Иванишева. – С.80-81; 12. Иванишев Н.Д. Рассуждение об идеи личности в древнем праве богемском и скандинавском // Журнал Министерства народного просвещения. – 1842. – Ч.36. – Отд.2. – С.1-18; 13. Див.: Лаптева Л.П. Краледворская и Зеленогорская рукописи и их оценка в России в XIX – начале XX вв. // Studia Slavica Hungarica. – Bugapest, 1975. – XXI. – С.67-94; вона ж. Краледворская и Зеленогорская рукописи в освещении русской литературе XIX – начале XX вв. // Sbornik Národního musea v Praze. – Sv. XVIII. – 1973. – Č.1-2. – S.1-39 та ін.; 14. Кистяковский А. Профессор Н.Д.Иванишев и его сочинения // Юридический вестник. – 1877. – Июль-август. – Современный отдел. – С.13-14; 15. [Рец.] Котляревский А. Сочинения Н.Д.Иванишева. – Киев, 1876 // Киевские университетские известия. – К., 1876. – №6. Прибавления. – С.1-2; 16. Бычков А.Ф. Отчет о деятельности Второго отделения имп. Академии наук за 1880 г. // Сборник Отделения русского языка и словесности. – 1881. – Т.22. – С.28-34; 17. Об утверждении Срезневского в звании магистра об отправлении его за границу для изучения славянских наречий в 1838 г. и о переводе его профессором в Санкт-Петербургский университет в 1846 г. // Российский государственный исторический архив. – Ф.733. – Оп.49. – С.1130. – Арк.37-41; Выписка из донесения декана 1-го отделения философского факультета профессора Артемовского-Гулака: Примечание II // Сборник ОРЯС. – СПб, 1881. – Т.22. – С.66-69; 18. Срезневский И. Сеймы. Spěwy // Очерки России / Изд. В.Пассеком. – СПб, 1838. – Кн.1. – С.226-239; 19. Срезневский И. Извлечения из Краледворской рукописи касательно религиозных верований и обрядов // Журнал Министерства народного просвещения. – 1870. – ч.XXVIII. – С.115-148; 20. Nebeskey V. Kralédvorský Rukopis // Časopis českého Museum. – Praha, 1853. – R. 27. – S.I. – S.123; 21. Див.: Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 года). – М., 1985. – С.179-182; 22. Лаптева Л.П. Контакты русских славистов с немецкой наукой в XIX – начале XX века // Славяно-германские исследования: В 2-х т. – М., 2000. – С.311; 23. Путевые письма Измаила Ивановича Срезневского из славянских земель 1839-1892 г. – СПб, 1895. – С.42, 42, 47, 48, 50, 52 та ін.; 24. Письмо Вячеслава Ганки Вашему правительству 10(25) мая 1841 г. // Российский государственный исторический архив. – Ф.733. – Оп.49. – Д.1130. – Л.161-165; 25. Досталь М.Ю. Чешские связи И.И.Срезневского в 60-е годы XIX в. // Культура и общество в эпоху становления наций (Центральная и Юго-Восточная Европа в конце XVIII – 70-х годах XIX в.). – М., 1974. – С.179-194., 1974. – С.179-194.

В.П. Газін

СХІДНА ПОЛІТИКА ВАЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ У ПЕРШІ ПОВОСННІ РОКИ

Збройна й політико-дипломатична, ідеологічна й психологічна боротьба в Центральній Європі після Першої світової війни, яка виразилася у спробах переможеної Німеччини не допустити виконання мирних договорів на Сході, знайшла своє відображення в численних документах та історіографії, насамперед, Німеччини, Польщі, Чехословаччини.¹ Однак, незважаючи на хронологічну віддаленість подій того часу, тема даної статті, гостро актуальна з огляду на ситуацію, що склалася на пострадянському просторі після 1991 р.

Підписання Комп'єнського перемир'я 11 листопада 1918 р. не принесло спокою Європі. У Росії бушувала громадянська війна. А простір між двома колишніми імперіями, Російською і Німецькою, прийшов у рух. Почався процес становлення незалежних держав.

Уламки Австро-Угорщини стали будівельним матеріалом для нової конфігурації середньоевропейського простору.

На участь у розділі земель монархії претендувала й Німеччина. Г.Штресман, майбутній міністр закордонних справ, у грудні 1918 р. вважав, що аншлюс Австрії буде компенсацією за територіальні втрати у війні. Внаслідок цього, доходив він висновку, в центрі Європи з'явиться держава 70 мільйонів німців, і всім тоді доведеться рахуватися з Німеччиною.² Аргументи для цього були досить вагомими: Росія була виведена з війни й зайнята своєю революцією, а війська райху далеко просунулися на Схід. Розвиток подій також сприяв цьому. 9 листопада 1918 р. Віденські національні збори поставили перед Берліном питання про аншлюс Австрії. Другого дня забажали цього й Судети.³

Східна політика бачилася керівництву райху такою, що допоможе запобігти територіальним втратам на Сході, а, можливо, й зробити придбання коштом колишньої монархії. Тим більше, "14 пунктів" Вільсона нічого зобов'язуючого в плані території для Німеччини не містили і стали одним із виправдальних пунктів німецького реваншизму на Сході.

Пункт 13 не конкретизував, з яких територій постане нова Польща. Відомо, що ще в листопаді 1916 р. німці виклали свою модель майбутньої Польщі в межах Королівства польського. Під час Брестського миру 1918 р. Польща бачилася їм як один з лімітрофів у системі захисного валу на Сході.⁴

Уже 15 листопада 1918 р. з метою недопущення зміни кордонів на Сході прусський уряд вирішив утворити Гайматшутц-Ост (Оборона Вітчизни-Схід), Гренцшутц (Прикордонна охорона), й Остгер (Східна армія).⁵ Німці прагнули продемонструвати Антанті свої наміри утримати східні кордони 1914 р.

Німецько-польська конфронтація призвела до кривавих сутичок на Сході, у яких німці задіяли регулярні війська і фрайкорпси, організаторами яких були фельдмаршал фон Гінденбург, генерали Гренер, Люттвіц, Меркер, та ін.

Думку військових проте, що легко вдасться утримати землі на Сході⁶, поділяли й політики, про що свідчила поспішність, з якою формувалася нова армія. Уже 6 березня 1919 р. Національні збори прийняли закон про створення з добровольців тимчасового райхсверу "для охорони кордонів і підтримання внутрішнього спокою".⁷

Райхсвер організовував і опікував військові формування Ерхардта, "Оберланд", "Балтикум", "Штальгельм", "Оргеш". Їх опорою були східні "вітчизняні союзи" і парамілітарні структури А вербувати було з кого. У Німеччині мільйони молодих ветеранів війни вміли лише воювати. Вони охоче відгукувалися на заклики до боротьби проти Польщі.

Обстановка на Сході загострилася навесні 1919 р., коли стало відомо про зміну згідно з мирним договором кордонів на користь Польщі і Чехословаччини. На берлінській нараді військових 14 травня 1919 р. розглядалося питання про відхилення миру і продовження війни. Так, генерал Рейнгардт наполягав на відновленні воєнних дій, тимчасовому відступі на Заході, але безумовній обороні Сходу.⁸ Проти цього виступив начальник Генерального штабу Гренер, який був добре обізнаний із станом справ у військах. Верх взяла думка, що відновлення воєнних дій призведе лише до окупації Німеччини. Однак Схід, вважали військові й політики, захищати треба. Так, генерал Сект пропонував вести війну проти Заходу в союзі з Радянською Росією, а Гінденбург був переконаний, що можна утримати Познань і кордони.⁹

Остаточний план оборони Сходу шляхом відмови від підписання миру і відновлення воєнних дій був відхилений на нараді військового керівництва 19-22 червня у Ваймарі. Але генерали зійшлися на тому, щоб виконувати умови миру лише на Заході. Було закладено, таким чином, перший камінь у політику "невиконання" статей мирного договору.

Німецький уряд заперечував свою причетність до організації опору на землях, що відходили до Польщі. Однак це спростовуються фактами участі державців в організації "оборони" східних земель. Міністр в уряді Бауера М. Ерцбергер закликав молодь Гданська до боротьби за Західну Пруссію, а військовий міністр Г. Носке вербував у Німеччині і

відправляв у Західну Пруссію та Сілезію добровольців. З войовничими промовами Носке не раз побував у Східній Пруссії. 13 листопада 1919 р., виступаючи з урядовою програмою в Національних зборах, райхсканцлер Ф. Шайдеман виправдовував збройні дії проти поляків тим, що Німеччина домагається укладення миру на "основі принципів Вільсона" і виступає проти анексії німецької території.¹⁰

Східна політика Німеччини з перших же повоєнних днів не обмежувалася поверненням до кордонів 1914 р. на Сході, стала видозміненим продовженням політики кайзерівської Німеччини. Будучи вкрай ослабленим, німецький імперіалізм прагнення до анексії маскував фразами про "демократію" і "самовизначення", як це мало місце у випадку з Австрією і Судетами.

У післявоєнній східній політиці німці намагалися використати два чинники, які, на їх думку, могли суттєво вплинути на мирний договір у бажаному руслі. Чинником, що об'єднував усіх, була боротьба з більшовизмом. Іншим чинником були розбіжності між країнами Антанти у політиці щодо Німеччини. Обидва вони складали актив східної політики. На її початковому етапі чітко простежується прагнення знайти порозуміння з країнами Антанти в рамках антибільшовизму, що в той час бачилося ідеальним засобом досягнення нульового варіанту на Сході - недопущення зміни кордонів.

Перші контакти між Німеччиною та Антантою почалися уже тоді, коли в грудні 1918 р. прем'єр-міністр Англії Ллойд-Джордж визнав доцільним залишення німецьких військ у Прибалтиці. Невдовзі німці підтвердили готовність виконувати антибільшовицьку місію на Сході. 22 травня 1919 р. 70-тисячна німецька армія генерала Рюдігера фон дер Гольца взяла участь у звільненні Риги від більшовиків. Ні Захід, ні Німеччина не хотіли присутності більшовицької Росії в Прибалтиці.¹¹ Сама Німеччина була не проти утвердитися там. Відомо, ще 22 вересня 1918 р. кайзер Вільгельм II підписав указ про визнання незалежності Ліфляндії та Естляндії.

Щодо російського більшовизму в Німеччині були й свої серйозні побоювання, особливо у представників великого капіталу, які уже 10 січня 1919 р. створили антибільшовицьку Лігу і внесли на боротьбу проти більшовизму, який називався "світовою небезпекою", 500 млн. марок. Німецькі монополісти боротьбу проти статей миру будували на антибільшовизмі і сподівалися, що їх почують західні країни. У передовій статті в "Berliner Tageblatt" від 2 квітня 1919 р. директор Німецького національного банку Я. Шахт закликав держави Антанти до спільних дій у справі подолання "азійського більшовизму".¹²

Не раз заявляючи про своє бажання брати участь в антибільшовицькому поході, німці вимагали поступок від союзників: відмови від насильницького миру, збереження загальної військової повинності, а головне - недопущення зміни кордонів на Сході. Після підписання Версальського миру численні реваншистські союзи тезу боротьби з більшовизмом "несли в народ" і знизу активізували ревізійністську діяльність уряду під гаслом небезпеки, що загрожує Європі. Особливо старалися пангерманці. Витриманою в агітаційному тоні була промова головного діловода Пангерманського союзу фон Вітінгофа-Шееля 14 лютого 1920 р. на засіданні комісії управління справами цієї організації. Він повідомив про підготовку Москвою походу проти Польщі, в якій теж розповсюджується більшовизм, а в Росії уже немає серйозної сили, яка протистояла б йому. Інтереси Антанти полягали в тому, наголошував він, щоб допомогти Німеччині, дозволити їй 500-тисячну армію, і тоді, на його думку, більшовизм буде переможений, а ненависний Версальський мир розірваний.

Тема антибільшовицького походу була в ужитку аж до Рапалльського договору 1922 р. Після нього ідея боротьби проти Радянської Росії стала поступатись місцем тезі "про спільне відродження Європи".¹³ Думається, не стільки привабливою була її реалізація, скільки важливою бачилася потреба постійно нагадувати країнам Заходу про несправедливість щодо Німеччини.

У зовнішній політиці Німеччини стала посилено експлуатуватися ідея історичної спільності долі європейських народів, що розумілося як зближення із Заходом. Поворот

ваймарської Німеччини до європейської ідеї виразився в обережній критиці німецької довоєнної політики на Заході. Початий у ваймарський період і перерваний в роки нацизму, він був остаточно завершений лише після 1945 р. приєднанням ФРН до атлантичної солідарності, як форми вираження західної політичної і державної орієнтації. Однак, на початку ваймарської епохи, європейська ідея зароджувалась як прямий наслідок посиленої пропаганди боротьби з "азійським більшовизмом". Ідея повинна була слугувати боротьбі проти умов миру на Сході, їх майбутній ревізії. Тут простежується цілеспрямована діяльність ваймарських керівних кіл надати східній політиці статусу проблеми європейського масштабу. А коли так, то Захід можна переконати в актуальності реалізації німецьких проблем на Сході, оскільки від цього залежать спокій і стабільність в Європі.

Європейська ідея виходила з середовища керівних кіл. Шахт писав у 1919 р. в "Berliner Tageblatt": "Без активної співпраці (Антанти - В.Г.) з німецьким народом тривалий мир і спокійна відбудова Європи неможливі". Він стверджував, що війна і революція поставили на порядок денний два можливих рішення проблем: перше - через більшовизм, що розповсюджується і все знищує, а "потім з нічого хоче щось створити". Друге - це інтернаціональне згуртування всіх заради підтримки економічних і соціальних сил Європи, які "спільно будуть здійснювати велику справу оновлення". Шахт запевняв, що німці готові до співпраці в розвитку європейської економіки за умови, що статті договору не будуть важкими, закликав поєднати сировинні запаси Америки та Англії з німецькими досягненнями у виробництві,¹⁴ акцентував на співробітництві у відсталих районах Східної Європи та Передньої Азії.

Ідея стала виправдальним мотивом дій на Сході. 2 серпня 1921 р. райхсканцлер Й.Вірт у залі бременської біржі, виступаючи перед 5000 слухачами, стверджував, що хто думає про соціальний прогрес в Європі, той повинен рахуватися з німецькими претензіями на Верхню Сілезію. Ще конкретнішим був Імперський союз німецької промисловості: "Життєспроможність Німеччини обумовлюється залишенням Верхньої Сілезії в Німеччині неподільною. Без неї неможлива господарська відбудова Європи".¹⁵

Другий чинник, який використовували німці у східній політиці, були розбіжності між державами Антанти. Так, США були не проти передачі Німеччині Судет, спокійно сприймали аншлюс Австрії. Англія протилася європейській гегемонії Франції. А тому Ллойд-Джордж був проти передачі Польщі Верхньої Сілезії і створення Польського коридора.¹⁶ Його не влаштовувала сильна Польща як союзник Франції.

Саме через незгоди серед союзників промислова і багата сировиною Верхня Сілезія надовго стала об'єктом боротьби між Німеччиною та Польщею. Німці намагалися будь-що утримати цей промисловий район. Їх заяви під час Версальської конференції, що Німеччина не може існувати без Верхньої Сілезії, мали несподіваний поворот. 29 травня 1919 р. держави Антанти оголосили про проведення плебісциту у Верхній Сілезії. Польське повстання у відповідь на це дало німцям привід для звинувачення поляків у революційності, яка може стати загрозою для Європи. Під прикриттям пропаганди, спрямованої на Антанту, німці посилювали свою військову присутність у Верхній Сілезії. Уже в червні 1920 р. німецькі добровольці там нараховували 15 тис. бійців, кожен з них щомісяця отримував від німецького уряду 750 марок. Напередодні плебісциту німці розгорнули масову антипольську кампанію. Верхньосілезців переконували, що найліпше їм буде жити у неподільній і життєздатній Верхній Сілезії. Їх залякували швидким крахом польської валюти, голодом і війною у випадку перемоги Польщі на референдумі. За кожен голос на користь Німеччини платили від 50 до 100 марок. Була здійснена масштабна операція по доставці з райху 200 тис. високооплачуваних робітників-поляків, які не бажали втрачати роботу в Німеччині і голосували проти Польщі. З такою ж метою приїхали німецькі громадяни, які покинули Верхню Сілезію, починаючи від 1905 р.¹⁷ Вони народилися у Верхній Сілезії, але вже давно не мали з нею ніяких зв'язків.¹⁸ На результати голосування вплинули важка політична й економічна ситуація в Польщі, купівля голосів, терор, фальсифікації, тиск німецьких власників підприємств на польських робітників, присутність німецьких воєнізованих загонів.

Як результат - майже 60% тих, що проголосували 20 березня 1921 р., висловилися за Німеччину. Оперуючи даними плебісциту і тезою необхідності збереження господарської єдності, німці наполягали на передачі їм всієї Верхньої Сілезії. Поляки ж вимагали врахування етнічного принципу у вирішенні проблеми краю. Незадоволені поляки в ніч з 2 на 3 травня підняли повстання, яке спровокували, насамперед, незгоди в Міжсоюзницькій комісії з плебісциту. Якщо французи на чолі з генералом ле Рондом наполягали на передачі Польщі всього промислового району, населеного переважно поляками, то англійці та італійці всіляко перешкоджали цьому. Їх проект поділу Верхньої Сілезії викликав масове невдоволення в Польщі і привів до третього повстання. Проти повстанців німці кинули "Зельбшутц" (загони самооборони) і фрайкорпси під орудою генерала Гофера.¹⁹ Лише наприкінці червня 1921 р. військам Антанти вдалося припинити бойові дії і розвести сторони. Внаслідок поділу Лігою націй 20 жовтня 1921 р. полякам дісталось 29% території і 46% населення Верхньої Сілезії. Найбільш несприйнятним для Німеччини було те, що Польща отримала значну частину промислового округу: 76% вугільних шахт, 97% видобутку залізної руди і 82% цинку тощо.²⁰ Цією акцією держави Антанти швидше владнали свою суперечку навколо Верхньої Сілезії, аніж шукали справедливого вирішення проблеми. Її поділ став одним із оголених нервів повоєнних стосунків між Німеччиною та Польщею.

Однак, і після поділу німці продовжували доводити шкідливість самої акції, передрікали Верхній Сілезії ще більші труднощі, особливо після того, як 1 липня 1924 р. закінчиться право безмитного ввозу верхньосілезької продукції в Німеччину, а в 1926 р. - вільна купівля в Німеччині металолому.²¹

Однією з форм протидії Німеччини територіальним втратам на Сході була ідея створення буферних держав, проекти яких розроблялися в останні роки війни з метою маскування загарбницької політики. Зокрема, на початку 1919 р. виник план створення Остмарк, якщо Польщі будуть передані Данціг і Торн. Остмарк давала можливість пережити скрутні часи і фактично утримати кордони 1914 р. на Сході. Її ініціатором був обер-президент Східної Пруссії Адольф фон Батоцький-Фрібе, а ідеологом публіцист Г.Кляйнов. Ідею підтримував райхсканцлер Ф.Шайдеман,²² військові. До Остмарк повинні були ввійти Західна і Східна Пруссія, залишки Познані. Планувалося, що нове утворення політично буде зв'язане з Німеччиною, а господарськи - з Польщею.²³ Останнє призвело б до встановлення німецького контролю за всією польською економікою, фінансами та торгівлею. Таким чином, Остмарк, на яку не розповсюджувалися версальські постанови, стала б, за задумом її творців, ядром відтворення Німецької імперії. Проте створення Остмарк могло посилити сепаратистські тенденції. Проголошення 1 червня 1919 р. Рейнської республіки переконало райхсканцлера Бауера в згубності самої ідеї створення Остмарк. Рейнський сепаратизм, що завдав чимало клопоту правлячим колам Німеччини, поставив крапку над її проектом.

Гостра боротьба між Німеччиною, з одного боку, Польщею та ЧСР, з іншого, точилася навколо питання ліквідації майна райхсдойче (громадяни Німеччини - В.Г.) і відшкодування за відчужену власність згідно статей 92 і 297 мирного договору. Якщо Польща і Чехословаччина прагнули до ліквідації майна райхсдойче на своїй території, то Німеччина, навпаки, - зберегти і зміцнити там свої економічні позиції. Відчуженню, вважали німці, підлягала власність лише тих, хто на час підписання мирного договору не проживав в Польщі та ЧСР. Німці сповна використали суперечливість статей 92 і 297 мирного трактату. Стаття 92 обмежувала виплату Польщею німцям відшкодування лише на територіях, що відходили від Німеччини, а 297 розповсюджувала цей принцип на всю територію Польщі. Німці керувалися статтею 297, а поляки 92.²⁴ Це призвело до того, що ліквідація німецького майна в Польщі по суті була зірвана. А в ЧСР під час проведення земельної реформи німці вимагали для себе, як громадян чужої країни, повного відшкодування за землю.²⁵ У процес відчуження власності райхсдойче в ЧСР втручалися навіть чиновники німецького МЗС. Так, за німецького власника знаменитого курорту Марієнбад заступився начальник політичного відділу МЗС Г. Кепке. Водночас МЗС, мотивуючи труднощами з поселенням, відмовляло райхсдойче в еміграції до Німеччини. Все ж німці в ЧСР діяли обережніше, ніж в Польщі,

оскільки не могли заявляти: це наші відторгнуті землі. До того ж в єдиній демократичній країні серед нових держав всі крики про утиски німців виглядали надуманими.

Суперечним виявилось також питання оптації громадянства на землях, що відійшли від Німеччини, термін якої закінчувався 10 січня 1922 р., але німці вимагали пролонгації,²⁶ зтягували процес впорядкування справ, пов'язаних з мирним договором. Це була тактика східної політики.

Наприкінці 1920 р. основні завдання східної політики зводилися до збереження економічних, політичних, культурних та мовних позицій на відступлених землях. У такому плані східна політика керівними колами Німеччини бачилася як тривалий процес пристосування до реалій. Як видно із записки про доповідь райхсміністра В. Сімонса на засіданні комісії закордонних справ райхстагу у листопаді 1920 р., МЗС Німеччини, визнаючи, як і раніше, неможливість виконання умов миру, більш спокійно, ніж це було до того, підходило до дійсності, що склалася. Зокрема, Сімонс повідомив про початок у Парижі переговорів з Польщею, що торкалися Данцігського коридору, питання оптації, приватного майна, німецько-польських стосунків у цілому. У доповіді вже відсутні антибільшовицькі заяви, помітні перші штрихи "реальполітік" і нових підходів до Радянської Росії, що зазнала поразки у війні з Польщею. Незважаючи на заборону Версальським і Сен-Жерменським договорами, оптимістично оцінювався майбутній аншлюс Австрії.²⁷

Виступ Сімонса був визнанням того факту, що досягнення бажаних результатів на Сході - це копітка робота, мета якої створити на відступлених землях опорні пункти ревізії і реваншу. Німці не вивозили звітди устаткування, чого боявся Падеревський. Через вибір польського громадянства, продаж частини акцій англо-франко-американським фірмам німецькі промислові та фінансові заклади у Польщі уникали ліквідації. Водночас у сусідніх країнах створювалися потужні господарські комплекси й освітньо-культурна інфраструктура німецьких меншин і нічого прикрого тут не було б, якби при цьому не домінували політичні цілі. Особливе неприйняття в шовіністичних колах Німеччини викликала полонізація і чехізація, поворот чехів і поляків до джерел національної культури і мови, поступове зменшення так званих німцемовних.²⁸ Можна сміливо сказати, якби цього не сталося в міжвоєнний період, то сотні тисяч чехів і поляків у шинелях вермахту воювали б проти Об'єднаних націй у роки Другої світової війни.

Рапалльський договір 1922 р. вніс значні корективи у східну політику Ваймарської республіки. Після Рапалло у Польщі виникла проблема німецько-російських "лещат".²⁹ Завдяки Рапалло, німецька політика балансування між Сходом і Заходом виявилася дієвою підмогою і стимулом "мирної ревізії". Тепер Німеччина могла заручитися підтримкою радянської Росії для тиску на Захід з метою змінити умови миру на Сході. У програмі шефа райхсверу Секта (жовтень 1923 р.) як мета ставиться розширення "економічних та військово-політичних стосунків з Росією" і відкидання будь-якого зближення з Польщею. Розпочата Німеччиною економічна війна проти Польщі стала можливою завдяки появі великого ринку збуту німецької продукції в Росії. СРСР став важливим чинником відбудови німецької економіки, об'єктом і знаряддям водночас німецької східної політики. Відновлення кордону між Німеччиною і Росією Сект вважав передумовою взаємного посилення.³⁰

Отже, становлення ваймарської східної політики було спричинено поразкою, крахом агресивних планів Німеччини, неприйняттям Версальського мирного договору та нового державно-територіального порядку на Сході, прагненням оволодіти всіма австро-угорськими територіями, які компактно населяли німці. Неточність і спірність статей миру, незгоди й суперечності навколо них серед великих країн Заходу, їх прагнення покінчити з російським більшовизмом, наявність в Європі численних груп населення, які не прийняли нових держав, стали факторами, що формували східну політику, її прийоми і методи. Реваншизм Німеччини поступово став набирати форм "мирної ревізії" і масштабно проявився у східній політиці Ваймарської республіки.

Таким чином, східна політика ваймарської республіки в перші повоєнні роки ще недостатньо вивчена істориками Незалежної України. В перспективі українські вчені можуть

відшукати нові архівні матеріали, швидше використати статистичні дані, німецькомовну пресу, опубліковані документи, а також показати місце України у планах керівників ваймарської республіки у перші повоєнні роки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Deutschland und Tschechoslowakei 1918-1945/ Dokumente über die deutsche Politik.- Orbis/ Prag, 1965; Dokumente zur deutschen Geschichte 1917-1919. - Berlin, 1975; Weltherrschaft im Visier. Dokumente zu den Europa- und Weltherrschaftsplänen des deutschen Imperialismus von der Jahrhundertwende bis Mai 1945. - Berlin, 1975; Popiolek K. Trzecie Powstanie Śląskie.- Katowice, 1971; Weinstein J. Oberschlesien. Das Land der Gegensätze.- Paris, 1931; Winnig A. Das Reich als Republik 1918-1928. - Stuttgart und Berlin, 1928 та інші; 2. Weltherrschaft im Visier. - S. 15; 3. Conze W. Die Zeit Wilhelms II und die Weimarer Republik. Deutsche Geschichte 1890-1933.- Tübingen, 1964.- S.143; 4. Winnig A. Das Reich als Republik 1918-1928. - Stuttgart und Berlin, 1928. - S.147; 5. Kubiak S. Niemcy a Wielkopolska 1918-1919.- Poznań, 1969.- S.92-93; 6. Драбкин Я.С. Становление Веймарской республики.- М., 1978.- 373 с.; 7. Dokumente zur deutschen Geschichte 1917-1919. - Berlin, 1975.- S. 119; 8. Фарбман Н.В. К вопросу об антипольской политике германского империализма в 1918-1922 гг.// Германская восточная политика в новое и новейшее время.- М., 1974.- С.169; 9. Schüddekopf O.-E. Das Heer und Republik. - Hannover – Frankfurt am Main, 1955.- S-73; 10. Драбкин Я.С. Названа праця.- С.68; 11. Поп И.И. Восточная политика центральных держав после Брестского мира// Германская восточная политика в новое и новейшее время.- М., 1974.- С.138-139; 12. Weltherrschaft im Visier.- S.162-163; 13. Драбкин Я.С. Названа праця.- С.225; 14. Weltherrschaft im Visier.- S. 163; 15. Vossische Zeitung. – 1921.- 3, 5 August; 16. Діло.- 1931.- 12 лютого; 17. Weinstein J. Oberschlesien. Das Land der Gegensätze.- Paris, 1931.- S. 44, 46, 60-69; 18. Popiolek K. Op. cit.- S. 12; 19. Anrich E. Deutsche Geschichte von 1918-1939.- Leipzig-Berlin, 1940.- S. 37; 20. Popiolek K. Op. cit. – S. 81; 21. Vossische Zeitung. – 1924.- 21 Mai; 22. Драбкин Я.С. Названа праця.- С.249; 23. Klatt R. Ostpreussen unter dem Reichskommissariat 1919/1920.- Heidelberg.- S. 132; 24. Archiwum polityczne Ignacego Paderewskiego. T.II. 1919-1921.- Wroclaw-Warszawa-Krakow-Gdansk, 1974.- S. 237; 25. Alexander M. Der deutsch-tschechoslowakische Schiedsvertrag von 1925 im Rahmen der Locarno-Vertrage. - München und Wien, 1970. - S. 132; 26. Vossische Zeitung. – 1921.- 15 Dezember; 27. Weltherrschaft im Visier.- S. 168-170; 28. Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918-1945 / Aus dem Archiv des Auswärtigen Amts. Serie B: 1925-1933. Band IV. 1 Januar bis 16 März 1927, 1970.- S. 370; 29. Мезга Н. Польские маневры вокруг Рапалло // Международная жизнь.- 1999.- N 5.- С.85; 30. Schüddekopf O.-E.- Op. cit. - S. 152.

Л.В. Дибчук

ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕМІГРАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ КАНАДИ)

Тисячолітня історія українського народу відзначена не тільки звияжними подвигами, а й трагічними випробуваннями, яких він зазнав на своєму тернистому шляху до Акту проголошення незалежності. Напевно, зараз неможливо реально й порахувати, скільки ж українців, представників одного з найстаріших і найчисленніших народів Європи, загинуло у водоворотях світових війн, голодоморах, депортаціях, сталінських та гітлерівських катівнях.

Мільйони українців лихі урагани історії порозкидали по всіх континентах планети. Як засвідчує статистика, нині на трьох українців, які проживають на території своєї держави, припадає щонайменше один, що проживає за її межами¹.

У роки розбудови незалежної держави, зростання національної самосвідомості, відновлення історичної пам'яті, загального національного відродження на Україні помітно зріс інтерес громадськості до історії, сучасного життя українців, які живуть за кордоном, їх суспільної діяльності, надбань у галузі економіки, науки, культури, мистецтва, літератури, освіти. Водночас значно розширюються взаємні культурні, наукові, ділові, туристичні контакти України із зарубіжними українцями. В газетах, журналах з'являються численні публікації про зарубіжних українців, друкуються твори зарубіжних літераторів українського походження, повертаються народів назаслужено забуті імена письменників, митців, науковців. До теми життя українців за океаном звернулися кінематографісти України. Створюються наукові праці з історії української еміграції. Виникла Міжнародна асоціація